

عنوان بخش

حقوق جزای عمومی

تعریف حقوق جزای عمومی

■ حقوق جزای عمومی به معنی اصل، قواعد و مقرراتی است که به جرم و مجازات در معنای کلی و عام آن می‌پردازد.

☑ **حقوق جزای بین‌الملل:** حقوق جزای بین‌الملل یکی از شاخه‌های حقوق داخلی است و اصول و قواعد خود را از قوانین و مقررات داخلی می‌گیرد ولی آنچه که به آن جنبه بین‌المللی می‌بخشد توجه و سعی آن در تعیین صلاحیت کیفری مملکت در زمینه جرایمی است که یک عامل برون‌مرزی در آن دخالت دارد؛ عامل برون‌مرزی یا ناشی از محل وقوع جرم است یا تابعیت مرتکب جرم.

نکات برتر

حقوق جزای بین‌الملل عبارت است از صلاحیت یک دولت در کیفر دادن جرایم ارتكابی در خارج از قلمرو آن دولت، که یا توسط اتباع آن دولت در خارج از قلمرو آن دولت بوده (اصل صلاحیت شخصی) یا جرایمی که زبان آن، در خارج از قلمرو آن کشور توسط بیگانگان یا اتباع خود آن دولت به وقوع پیوسته است (اصل صلاحیت واقعی).

☑ **مهم‌ترین اصول تعیین‌کننده در حقوق جزای بین‌الملل:**

۱- **اصل صلاحیت سرزمینی؛ صلاحیت سرزمینی عبارت است از:** صلاحیت کیفری یک دولت نسبت به جرایم ارتكاب یافته در قلمرو آن.

■ **ماده ۳ قانون مجازات اسلامی بیانگر اصل صلاحیت سرزمینی است که اشعار می‌دارد:** «قوانین جزایی ایران درباره کلیه اشخاصی که در قلمرو حاکمیت زمینی، دریایی و هوایی جمهوری اسلامی ایران مرتکب جرم شوند اعمال می‌شود مگر آنکه به موجب قانون ترتیب دیگری مقرر شده باشد».

■ **استثنائات وارد بر صلاحیت سرزمینی:** ۱- مصونیت دیپلماسی؛ ۲- مصونیت ناشی از ایفای وظایف نمایندگی.

■ **این اصل دارای دو جنبه مثبت و منفی است:** از یک طرف همه ساکنان یک کشور - اعم از تبعه و بیگانه - را مطیع قوانین جزائی کشور می‌داند ولی از طرف دیگر در مورد افرادی که در خارج از کشور اقامت دارند، حتی اگر تبعه داخلی باشند، قابل اعمال نیست.

۲- **اصل صلاحیت شخصی:** این اصل نمایانگر این نکته است که کلیه اتباع آن دولت چه در خارج و چه در داخل کشور مرتکب جرم شوند طبق قوانین داخلی و در دادگاه‌های داخلی به جرم آن‌ها رسیدگی می‌شود. این اصل دارای دو جنبه مثبت (فعال) و منفی (منفعل) می‌باشد.

نکات برتر

منظور از جنبه فعال این است که اگر مرتکب جرم، تابع همان دولت باشد رسیدگی به جرم او در صلاحیت دادگاه‌های داخلی است حتی اگر جرم در خارج از قلمرو آن کشور رخ داده باشد و منظور از جنبه منفعل نیز این است که ارتکاب جرم علیه یکی از اتباع کشور در خارج از کشور صورت گیرد که توسط دادگاه‌های کشوری که مجنی علیه تابع آن کشور است، قابل رسیدگی است.

■ **ماده ۷ قانون مجازات اسلامی که ناظر به جنبه فعال صلاحیت شخصی در قوانین جزایی است، مقرر می‌دارد:** علاوه بر موارد مذکور در موارد فوق چنانچه هریک از اتباع ایران در خارج از کشور مرتکب جرمی شود، در صورتی که در ایران یافت و یا به ایران اعاده گردد، طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می‌شود مشروط بر اینکه:

- ✓ رفتار ارتكابی به موجب قانون جمهوری اسلامی جرم باشد.
  - ✓ در صورتی که جرم ارتكابی از جرایم موجب تعزیر باشد، متهم در محل وقوع جرم محاکمه و تبرئه نشده یا در صورت محکومیت، مجازات کلاً یا بعضاً درباره او اجرا نشده باشد.
  - ✓ طبق قوانین ایران موجبی برای منع یا موقوفی تعقیب یا موقوفی اجرای مجازات یا سقوط آن نباشد.
- ۳- **اصل صلاحیت واقعی:** این اصل، مکمل اصل شخصی بودن قوانین کیفری است. ماده ۵ قانون مجازات اسلامی بیانگر این اصل در قوانین جزایی کشور می‌باشد:

- «هر شخص ایرانی یا غیر ایرانی که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرایم یا جرایم مقرر در قوانین خاص گردد، طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می‌شود و هرگاه رسیدگی به این جرایم در خارج از ایران به صدور حکم محکومیت و اجرای آن منتهی شود، دادگاه ایران در تعیین مجازات‌های تعزیری، میزان محکومیت اجراء شده را محاسبه می‌کند.
- ✓ اقدام علیه نظام، امنیت داخلی یا خارجی، تمامیت ارضی یا استقلال جمهوری اسلامی ایران.
- ✓ جعل مهر، امضاء، حکم، فرمان یا دست خط مقام رهبری یا استفاده از آن
- ✓ جعل مهر، امضاء، حکم، فرمان یا دست خط رسمی رئیس جمهور، رئیس قوه قضایی، رئیس و نمایندگان مجلس شورای اسلامی، رئیس مجلس خبرگان.
- ✓ جعل آراء مراجع قضایی یا اجرائیه‌های صادره از این مراجع یا سایر مراجع قانونی و یا استفاده از آن‌ها.
- ✓ جعل اسکناس رایج یا اسناد تعهدآور بانکی ایران و همچنین جعل اسناد خزانه و اوراق مشارکت صادر شده یا تضمین شده از طرف دولت یا تهیه یا ترویج سکه قلب در مورد مسکوکات رایج داخل».

نکته برتر: اصل صلاحیت واقعی استثنایی بر اصل صلاحیت سرزمینی است.

۴- **اصل صلاحیت جهانی (همگانی):** ماده ۹ قانون مجازات اسلامی بیانگر این اصل در حقوق جزایی بین‌الملل است: «مرتکب جرایمی که به موجب قانون خاص یا عهدنامه‌ها و مقررات بین‌المللی هر کشوری یافت می‌شود در همان کشور محاکمه می‌شود، اگر در ایران یافت شود طبق ماده جزایی جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می‌گردد».

همبستگی‌های حقوق جزای عمومی:

- **کیفرشناسی:** کیفرشناسی به مطالعه و بررسی چگونگی و نحوه اجرای مجازات‌ها می‌پردازد.
- **همبستگی یا جرم‌یابی:** «پلیس علمی»: موضع جرم‌یابی، مطالعه و بررسی طرق، وسایل و سایر عواملی است که به کمک آن‌ها می‌توان به کشف جرم و مجرمین پرداخت.
- **همبستگی یا جرم‌شناسی:** جرم‌شناسی به معنی شناخت علت وقوع بزه، پیشگیری از آن و درمان اعمال مجرمانه، از رشته‌های مهم حقوق جزاست. جرم‌شناسی مبتنی بر مشاهده و تجربه است. پل ارتباطی جرم‌شناسی و حقوق جزا رشته‌ای به نام سیاست کیفری است.
- **همبستگی با حقوق اساسی:** حقوق اساسی یکی از مهم‌ترین رشته‌های حقوق مانند حق آزادی به شمار می‌رود که به مطالعه سازمان‌ها، قوای کشور، وظایف و اختیارات آن‌ها می‌پردازد. قانون اساسی که ضامن آرمان‌ها، اصول و حقوق یک ملت است نیاز به حراست، دفاع و پاسداری دارد. ضمانت تخطی از قانون اساسی و دفاع از آن به عهده حقوق جزاست تدوین قوانین جزایی نقض اصلی قانون اساسی را با مجازات اسلامی و سایر ضمانت اجراها پاسخ می‌دهد.
- **همبستگی با حقوق اداری:** حقوق اداری مجموعه قوانین و مقرراتی است که برای تأمین نیازهای سازمان و نهادهای دولتی وضع شده است. رسیدگی به تخلفات مأمورین - هنگامی که جنبه کیفری به خود می‌گیرد - در حیطه صلاحیت حقوق جزا قرار می‌گیرد.
- **همبستگی با آیین دادرسی کیفری:** آیین دادرسی کیفری رشته‌ای از حقوق داخلی عمومی است. همچنین صلاحیت مراجع کشف، تحقیق و تعقیب جرایم، تعیین صلاحیت محاکم کیفری، طرز تشکیل آن‌ها و تشریفات که در این مراجع تا صدور حکم باید رعایت گردد از مباحث آیین دادرسی کیفری است. اگر جرم در مفهوم عام آن در حقوق جزای عمومی تعریف می‌شود، رسیدگی به این جرم و تشریفات این رسیدگی را آیین دادرسی کیفری مقرر می‌دارد.
- **همبستگی با اخلاق:** اخلاق را از اقسام حکمت عملیه شمرده و آن را معاشرت با مردم توصیف کرده‌اند و با حقوق جزای عمومی پیوستگی خاصی دارد. در واقع گاه موارد قلمرو اخلاق از حقوق جزا گسترده‌تر است. قلمرو اخلاق همیشه گسترده‌تر از حقوق جزا نیست و گاه حقوق جزا به مباحثی می‌پردازد که جایی در علم اخلاق ندارد.
- **همبستگی با حقوق جزای اختصاصی:** حقوق جزای اختصاصی به مطالعه چگونگی اجرای اصول کلی حقوق کیفری نسبت به هریک از جرایم خاصی که در نصوص مختلف قانونی آمده است و مطالعه اصول کلی با حقوق کلی با حقوق جزای عمومی است. حقوق جزای اختصاصی به عناصر تشکیل‌دهنده جرم به طور خاص می‌پردازد و هر جرم را به طور جداگانه بررسی می‌کند.
- **همبستگی با سیاست جنایی و سیاست کیفری:** سیاست کیفری به مجموعه تدابیر و روش‌هایی اطلاق می‌شود که پیشگیری از جرم می‌کنند و به درمان مجرمیت می‌پردازند در محدوده قوه قضاییه. اما سیاست جنایی مفهومی عام‌تر از سیاست کیفری دارد و به تدابیر و روش‌های پیشگیری و درمان مجرمیت گفته می‌شود که توسط دولت به مفهوم عام کلمه و کلیه سازمان‌های دولتی اجرا می‌شود.

■ **سیاست جنایی خاص:** به معنای اعمال تدابیر و روش‌های پیشگیری‌کننده و درمان‌کننده در جامعه‌ای معین و در زمانی معین است.

منابع حقوق جزای عمومی:

منابعی که حقوق جزا را به طور مستقیم تغذیه می‌کند منابع اصلی نامیده و منابعی که غالباً جنبه ارشادی دارد و به طور غیر مستقیم بر حقوق جزا تأثیر گذارند منابع فرعی می‌نامند.
الف) منابع اصلی (صوری): ۱- قانون؛ ۲- آیین‌نامه؛ ۳- مصوبات کمیسیون‌های مجلس؛ ۴- آراء وحدت رویه ۵- معاهدات بین‌المللی.

۱- **قانون؛ مهم‌ترین منابع قانونی حقوق جزا عبارتند از:** قانون اساسی، قانون مجازات اسلامی و سایر قوانین مرتبط.

■ **نکته برتر:** قانون اساسی به عنوان مهم‌ترین منبع حقوق جزا، به تدوین اصول کلی حاکم بر کشور می‌پردازد. در واقع هیچ قانونی نمی‌تواند حقوق و امتیازاتی را که قانون اساسی برای اشخاص به رسمیت شناخته نقض نماید.

■ **قوانین کیفری:** قوانین جزایی با داشتن ضمانت اجرای مختلف از مهم‌ترین منابع حقوق جزا هستند. از قوانین جزایی به معنای اخص نیز می‌توان قانون حدود، قصاص و دیات را ذکر نمود. همچنین باید بخش تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده در قانون مجازات مصوب ۱۳۷۵ را نیز در زمره قوانین جزایی ذکر کرد.

نکات برتر

این قانون به مسائل عام حقوق جزا می‌پردازد و جرم را تعریف و مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی را مشخص، کیفیات تخفیف‌دهنده یا تشدیدکننده مجازات را معین و علل توجیه‌کننده یا رافع مسئولیت جزایی را پیش‌بینی می‌کند. قانون جرایم رایانه‌ای نیز به مواد قانون تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده افزوده شده است. از دیگر قوانین کیفری می‌توان به قانون مجازات نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲ اشاره کرد که به جرایم خاص نظامی و انتظامی نیروهای مسلح می‌پردازد. همچنین قانون آیین دادرسی کیفری و قانون صدور چک بلامحل و قوانین جزایی پزشکی و... را می‌توان در این تقسیم‌بندی ذکر نمود.

۲- **آیین‌نامه‌ها:** تنها مقامی که صلاحیت عام وضع قوانین را دارد قوه مقننه است. با این حال مقامات قوه مجریه می‌توانند بر اساس اصل ۱۳۸ قانون اساسی، خواه برای اجرای قانون و خواه به طور مستقل برای انجام دادن وظایف اداری و تنظیم وظایف سازمان‌های دولتی، آیین‌نامه‌های مستقل وضع کنند، ولی بر اساس نظریات شورای نگهبان، قوه مجریه حق تعیین کیفر را به موجب آیین‌نامه ندارد. از موارد دیگر وضع مقررات کیفری به موجب آیین‌نامه‌ها، تأسیس دادرها و دادگاه‌های ویژه روحانیت است. این آیین‌نامه که حاوی سلسله قواعد شکلی و ماهیتی است به ابتکار حاکم شرع تدوین گردید و در تاریخ ۱۴ مرداد ۱۳۶۹ به تأیید مقام رهبری رسید.